

The background of the book cover is a detailed illustration of the interior of the House of Lords in London. It shows a large, ornate room with high ceilings, large windows with red curtains, and several large, ornate chandeliers. In the center, there is a high-backed chair (the Woolsack) under a canopy. To the left, a group of people in traditional robes are seated on benches. To the right, a group of people in traditional robes are standing and speaking. The overall atmosphere is formal and historical.

Łukasz Jan Korporowicz

***Prawo rzymskie
w orzecznictwie Izby Lordów
w latach 1876–2009***



WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Prawo rzymskie
w orzecznictwie Izby Lordów
w latach 1876–2009



WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

[Kup książkę](#)

Łukasz Jan Korporowicz

Prawo rzymskie
w orzecznictwie Izby Lordów
w latach 1876–2009



WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2016

[Kup książkę](#)

Łukasz Jan Korporowicz – Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji
Katedra Prawa Rzymskiego, 90-232 Łódź, ul. Kopcińskiego 8/12

RECENZENT

Marzena Dyjakowska

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Danuta Bąk

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI

Łukasz Orzechowski

Na okładce wykorzystano ilustrację ze strony: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Microcosm_of_London_Plate_052_-_House_of_Lords_\(tone\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Microcosm_of_London_Plate_052_-_House_of_Lords_(tone).jpg)

© Copyright by Łukasz Jan Korporowicz, Łódź 2016

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.07224.15.0.M

Ark. wyd. 16,5; ark. druk. 21,0

ISBN 978-83-8088-237-9

e-ISBN 978-83-8088-238-6

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	7
Wstęp.....	9
Rozdział 1. PRAWO RZYMSKIE W ANGLII I SZKOCJI DO KOŃCA XIX WIEKU	15
1.1. Najstarsze dzieje prawa rzymskiego w Brytanii	15
1.2. Prawo rzymskie w okresie narodzin <i>common law</i>	20
1.3. Prawo rzymskie w średniowiecznej Szkocji	36
1.4. Prawo rzymskie w Anglii nowożytnej (do połowy XVIII w.)	40
1.5. Recepcja prawa rzymskiego w Szkocji (XVI–XVIII w.).....	55
1.6. Prawo rzymskie w Anglii w drugiej połowie XVIII i w XIX w. ..	64
Rozdział 2. UPRAWNIENIA SĄDOWNICZE IZBY LORDÓW	79
2.1. Działalność sądownicza Izby Lordów przed 1873 rokiem.....	79
2.2. <i>Judicature Acts 1873–1875</i> i <i>Appellate Jurisdiction Act 1876</i>	97
2.3. Działalność sądownicza Izby Lordów w latach 1876–2009	101
2.4. Reforma konstytucyjna i powołanie Sądu Najwyższego	113
Rozdział 3. PRAWO RZYMSKIE JAKO AUTORYTET I ŹRÓDŁO UZUPEŁNIENIA LUK PRAWNYCH	119
3.1. Powoływanie prawa rzymskiego bez skutku dla rozstrzygnięcia sprawy	119
3.2. Pośrednie wykorzystanie autorytetu prawa rzymskiego.....	139
3.3. Powołanie prawa rzymskiego w celach prawnoporównawczych	142
3.4. Odrzucenie autorytetu prawa rzymskiego	154
3.5. Argument „już w prawie rzymskim”	162
3.6. Prawo rzymskie jako źródło uzupełnienia luk prawnych	164

Rozdział 4. PRAWO RZYMSKIE JAKO ELEMENT ANGIELSKIEJ LINII ORZECZNICZEJ	175
4.1. Rzymskie zasady prawne dotyczące nabycia własności	175
4.2. Prawo rzymskie w sprawach dotyczących <i>frustration of contract</i>	193
4.3. Prawo rzymskie w orzeczeniach z zakresu <i>unjust enrichment</i> ..	211
4.4. <i>Volenti non fit iniuria</i>	227
4.5. Rzymskie <i>domicilium</i> i angielski <i>domicile</i>	232
4.6. Inne przypadki odwołania się do tradycji orzeczniczej	238
Rozdział 5. RECEPCJA PRAWA RZYMSKIEGO A SCOTS LAW.....	245
5.1. Łacińskie reguły prawne jako przykład pośredniej recepcji prawa rzymskiego	245
5.2. Pośrednie wykorzystanie prawa rzymskiego poprzez prawo szkockie.....	253
5.3. Bezpośrednie wykorzystanie prawa rzymskiego w orzeczeniach pochodzących z apelacji szkockiej	260
5.4. Recepcja rzymskich rozwiązań dotyczących odpowiedzialności deliktowej	270
Zakończenie	297
Wykaz orzeczeń.....	307
Wykaz źródeł.....	313
Bibliografia	319

WYKAZ SKRÓTÓW

AJLH	- American Journal of Legal History, Philadelphia, PA
CLJ	- Cambridge Law Journal, Cambridge
DNB	- <i>Dictionary of National Biography</i> , London 1885–1900, Supplements 1901–1986
EHR	- English Historical Review, Oxford
ELR	- Edinburgh Law Review, Edinburgh
HLR	- Harvard Law Review, Boston
HPLS	- K. Reid, R. Zimmermann (eds.), <i>A History of Private Law in Scotland</i> , vol. 1–2, Oxford 2000
HUC	- <i>A History of the University of Cambridge</i> , vol. 1–4, Cambridge 1989–2004
HUO	- <i>The History of the University of Oxford</i> , vol. 1–8, Oxford 1984–2000
JLH	- Journal of Legal History, Cambridge
JR	- Juridical Review, Edinburgh
Jud.HL.	- L. Blom-Cooper, B. Dickson, G. Drewry (eds.), <i>The Judicial House of Lords 1876–2009</i> , Oxford 2009
L.C.	- Lord Chancellor
LHR	- Law and History Review, Cambridge
LQR	- Law Quarterly Review, London
MLR	- Modern Law Review, London
M.R.	- Master of the Rolls
OHLE	- J.H. Baker, <i>Oxford History of the Law of England</i> , Oxford–New York 2003
SPE	- Studia Prawno-Ekonomiczne, Łódź
SS	- Selden Society, London 1887
SS. Sup.Ser.	- Selden Society Supplement Series, London 1965
TLR	- Tulane Law Review, New Orleans, LA
TR	- Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, Leiden
ZP UKSW	- Zeszyty Prawnicze UKSW, Warszawa

WSTĘP

Różnice występujące w sposobie prowadzenia refleksji nad prawem od dawna fascynowały prawników *common law* oraz prawników kontynentalnych. Stopień tego zainteresowania bywał zmienny w różnych epokach historycznych. Ostatnio dostrzec można jednak wyraźną skłonność do podejmowania badań prawnoporównawczych, które za cel obrały sobie ocenę stopnia podobieństwa obu tradycji prawnych. Do niedawna zasadniczą różnicą, jakiej dopatrywano się zestawiając rozwiązania prawne znane w Anglii i na kontynencie europejskim, był brak recepcji prawa rzymskiego za kanałem La Manche.

Współcześnie trudno jest już obronić powyższe twierdzenie. Obecność prawa rzymskiego, jak i jego znaczenie w systemie prawnym Anglii, nie są kwestionowane, choć nadal podnoszone są wątpliwości co do bezpośredniego wpływu rzymskiej tradycji prawnej na rozwiązania znane klasycznemu *common law*. Odmiennie oceniać należy jednak rozwój innych systemów prawnych obowiązujących w Anglii przez stulecia, takich jak prawo kościelne, handlowe czy uniwersyteckie. W wymienionych przypadkach prawo rzymskie stanowiło istotny jakościowo składnik. Było fundamentem, na którym kształtowała się linia orzecnicza sądów, zaś orzekającymi w nich, jak i występującymi przed nimi, byli prawnicy-romaniści zwani w Anglii *civilians*.

Wraz ze zniesieniem średniowiecznego systemu sądownictwa angielskiego w wieku XIX dotychczasowy rozdział na sądy *common law* i sądy, w których wykorzystywano prawo rzymskie, został zniesiony, a kompetencje jednych i drugich powierzono nowym, jednolitym strukturalnie sądom. W takiej

sytuacji można domniemywać, iż reforma angielskiej judykatury spowodowała zlanie się obu tradycji prawnych, przez co we współczesnym prawie angielskim powinno być możliwe odnalezienie instytucji, które swymi korzeniami nawiązują do prawa rzymskiego.

Niezależnie od jego wykorzystania przez sądy specjalne, także w historii *common law* wskazać można okresy, gdy *ius Romanum* bezpośrednio na nie oddziaływało (przede wszystkim XII–XIII wiek). Nie odmawiając zatem prawu angielskiemu samodzielnej tożsamości, nie sposób nie dostrzec piętna, jakie rzymskie rozwiązania prawne odcisnęły na *common law*.

Co ważne, wskazane wpływy rozciągnięte były w czasie i z różnym natężeniem trwały od wieku XII aż do przełomu XVIII i XIX stulecia. Z tego względu należy pamiętać, iż oddziałująca na angielskich prawników i sędziów tradycja romanistyczna również ewoluowała – początkowo było to prawo rzymskie epoki glosatorów i komentatorów, następnie prawo kanoniczne, prawnicza myśl humanistyczna, czy wreszcie szkoła prawa natury, a nawet Pandektystyka.

Obok prawa angielskiego, na Wyspach Brytyjskich powstał inny system prawny – *Scots law*, którego rozwój aż do XVIII wieku pod wieloma względami był niezależny od rozwoju prawa angielskiego. Na skutek okoliczności natury politycznej, na prawo szkockie, począwszy od XV wieku, bardzo silnie oddziaływała kontynentalna tradycja prawa, przede wszystkim tradycja prawa rzymsko-holenderskiego. W ten sposób w Szkocji pojawiła się grupa dobrze wykształconych prawników, którzy rozpoczęli studia nad rodzimym prawem uwzględniając wzorce zaczerpnięte z badań romanistycznych. Dzięki tym zabiegom prawo szkockie poddane zostało procesowi romanizacji. Szkockich prawników piszących w tym okresie i wykorzystujących wzorzec justyniańskich Instytucji zaczęto nazywać instytucjonalistami. Samodzielny byt prawa szkockiego – pod wieloma względami aktualny także i dziś – został częściowo zaburzony po zawarciu między Anglią i Szkocją unii realnej, która połączyła oba królestwa. Od tego momentu tzw. *Scots law* poddane zostało licznym wpływom

angielskim, które m.in. objawiły się w utrwaleniu doktryny precedensu.

Mając na uwadze ocenę znaczenia i autorytetu prawa rzymskiego we współczesnej Anglii i Szkocji, niezbędnie należy rozpocząć badania od reform, do których doszło w latach 1873–1876. W tym okresie powołano nową strukturę sądownictwa, odchodząc jednocześnie od wcześniejszych, średniowiecznych rozwiązań. Na czele nowej struktury postawiono Izbę Lordów, której przypisano funkcję najwyższego sądu Zjednoczonego Królestwa. Wcześniej występowała ona wprawdzie w podobnej roli, jednak dopiero od roku 1876 uznać ją można za organ realizujący w pełni zadania najwyższego organu sądowego w państwie.

Znaczenie, jakie przypisano Izbie Lordów w strukturze sądownictwa Wielkiej Brytanii, uzasadnia podjęcie szczegółowych badań, których celem miałyby być ukazanie stopnia wykorzystania prawa rzymskiego przez orzekających w imieniu Izby tzw. lordów prawa (*law lords*). Ocena ich dorobku orzeczniczego wydaje się być ponadto uzasadniona faktem niedawnego odjęcia funkcji sądowniczych Izbie i przeniesieniu ich na nowo powołany Sąd Najwyższy Zjednoczonego Królestwa, który rozpoczął swoją działalność z dniem 1 października 2009 roku. Jak dotąd brak w literaturze przedmiotu kompleksowej oceny tego dorobku.

W niniejszym opracowaniu zostanie podjęta próba ustalenia zakresu i celów wykorzystania prawa rzymskiego w trakcie postępowań – zarówno przez *law lords*, jak i pełnomocników stron. Analiza będzie miała za zadanie dostarczenie materiału do udzielenia odpowiedzi na pytania: kto przywoływał *ius Romanum* najczęściej, jakie źródła prawa zostały w tym celu wykorzystane oraz prace których autorów były najchętniej cytowane, wreszcie, czy dokonanie stosownych odwołań wpływało na ostateczny kształt ferowanych w sprawach wyroków?

Ze względu na specyfikę badań wypada odnieść się do przyjętej w pracy metody ich prowadzenia. Odpowiada ona raczej metodologii stosowanej w badaniach nad dziejami praw

wchodzących do rodziny *common law*, aniżeli typowej metodologii historyczno-prawnej stosowanej w romanistyce. Takie stanowisko uzasadnia temat prowadzonej analizy. Trzeba jednak równocześnie zaznaczyć, iż mimo że materiałem źródłowym, na którym oparte zostały prowadzone badania, były orzeczenia wydane przez Izbę Lordów w latach 1876–2009, to jednak ich analiza dokonana została pod kątem występowania w ich treści bezpośrednich odwołań do prawa rzymskiego, bądź terminów, które w sposób uprawdopodobniony zdradzają rzymskie pochodzenie. Tak zgromadzony materiał bazowy poddany został następnie ocenie z perspektywy jakości poczynionych przez sędziów bądź zastępców procesowych odwołań, jak również (gdy dało się to jednoznacznie stwierdzić) ich wpływu na ostatecznie sformułowaną w wyroku zasadę prawa. Stąd w pracy niniejszej trudno szukać szczegółowych rozważań dotyczących konkretnych kazusów. Wprawdzie dla prawidłowego zrozumienia okoliczności powołania się przez prawników na rzymskie rozwiązania prawne znalazły się w pracy krótkie opisy stanów faktycznych, to jednak podporządkowane zostały one nadrzędnemu celowi pracy, jakim było ustalenie zakresu rzymskich odwołań.

Wyjaśnienie należy się także w odniesieniu do rozumienia w niniejszej pracy terminu „prawo rzymskie”. Pojęcie to traktowane jest bowiem szerzej aniżeli w pracach ściśle dogmatycznych, a nawet w pracach poświęconych recepcji konkretnych instytucji prawa rzymskiego w epoce średniowiecza, czy nowożytnej. Na gruncie niniejszej monografii pojęcie „prawo rzymskie” nawiązuje do znaczenia, jakie przypisane mu zostało przez włoskiego romanistę Riccardo Orestano, który posłużył się terminem *romanesimo*. W tym ujęciu prawo rzymskie to nie konkretny system prawny, ani nawet system podlegający pewnym zmianom ewolucyjnym, lecz wieloznaczeniowy i wielopoziomowy fenomen kulturowy, do którego na przestrzeni wieków odnosiło się wiele osób. Ich cele potrafiły się diametralnie różnić, podobnie jak sposób ich oceny prawa rzymskiego. Dzięki temu prawo rzymskie mogło być raz przedmiotem ataku konserwatywnych prawników *com-*

mon law, kiedy indziej budulcem wypełniającym niedostatki angielskiego systemu prawnego, czy wreszcie źródłem naukowej argumentacji wykorzystanej przez szkockich instytucjonalistów, bądź chwalać się swoją erudycją lordów prawa¹.

* * *

Powstanie pracy takich rozmiarów jak przedkładana monografia nie byłoby możliwe bez udziału i pomocy liczного grona osób przychylnych autorowi. W sposób szczególny wyrazi podziękowania autor winien skierować ku prof. dr hab. Annie Pikulskiej-Radomskiej, promotorowi rozprawy doktorskiej stanowiącej podstawę niniejszej monografii, oraz recenzentom w przewodzie doktorskim – prof. dr hab. Annie Tarwackiej (UKSW) oraz dr hab. Maciejowi Jończy (KUL). Podziękowania należą się również pani prof. dr hab. Marzenie Dyjakowskiej (KUL), pełniącej funkcję recenzenta wydawniczego niniejszej monografii.

Autor zobowiązany jest również wyrazić swoją wdzięczność koleżance i kolegom z Katedry Prawa Rzymskiego UŁ, którzy zawsze gotowi byli służyć swoją radą. Za pomoc w zebraniu materiału badawczego oraz cenne uwagi dotyczące historii i praktyki prawa angielskiego podziękowania należą się: Victorowi Tunkelowi (*Selden Society*), profesorom University College London – Andrew Lewisowi i Paulowi Mitchellowi oraz prof. Thomasowi Glynowi Watkinowi z Cardiff Law School. Przy przygotowywaniu finalnej wersji książki nieocenioną pomoc świadczył autorowi również Jan Halberda (UJ), który obficie dzielił się swoją własną wiedzą na temat historii prawa angielskiego.

Oddzielne, choć spóźnione, podziękowania należą się także nieżyjącemu już dziś sędziemu Sądu Najwyższego Zjedno-

¹ Cytaty z rzymskich i łacińskich źródeł pochodzące od sędziów zostały zachowane w oryginalnym kształcie, tak jak odnotowane zostały w *law reports*.

czonego Królestwa, Lordowi Rodger'owi of Earlsferry², który zwrócił uwagę autora na potencjał kryjący się w orzecznictwie Izby Lordów.

Na koniec, za wsparcie i stworzenie warunków do pracy, szczególną wdzięczność autor pragnie wyrazić swoim rodzicom oraz żonie, którym dedykuje niniejszą książkę.

² Nie wszystkie tytuły lordowskie użyte w pracy są odmieniane. Jest to następstwo ich pochodzenia. W pracy przyjęto, iż te pochodzące od nazwisk lordów podlegają odmianie (Lord [jaki] – np. Lord Hoffmann, Lord Hope), tytuły pochodzące od konkretnych lokalizacji pozostawiono natomiast w postaci nieodmiennej (Lord [czego] – np. Lord Mansfield, Lord Macclesfield).

Rozdział 1

PRAWO RZYMSKIE W ANGLII I SZKOCJI DO KOŃCA XIX WIEKU

1.1. Najstarsze dzieje prawa rzymskiego w Brytanii

Podręczniki historii prawa angielskiego, podobnie jak i szkockiego, datują początki rozwoju obu systemów prawnych mniej więcej na połowę XI wieku³. W Anglii momentem przełomowym dla wszystkich badań historycznych jest rok 1066, gdy anglosaskich władców Wyspy zastąpili Normanowie na czele z Williamem Zdobywcą. Zmiany, do jakich doszło w następstwie tych wydarzeń, doprowadziły do wykształcenia się w Anglii nowego systemu prawnego, który w przyszłości dał początek *common law*.

Z punktu widzenia dziejów prawa rzymskiego, wieki XI i XII również okazały się być kluczowe dla jego późniejszych losów. Odkrycie justyniańskich tekstów dokonane w Italii doprowadziło do nagłego rozkwitu studiów nad prawem przede

³ Spośród trzech używanych współcześnie podręczników historii prawa angielskiego, jeden w ogóle nie poświęca miejsca okresowi przed rokiem 1066 (S.F.C. Milsom, *Historical Foundations of the Common Law*, ed. 2, Oxford 1981), dwa pozostałe zaś – po jednym krótkim rozdziale (T.F.T. Plucknett, *A Concise History of the Common Law*, ed. 5, Boston–London 1956, s. 6–10 oraz J.H. Baker, *An Introduction to English Legal History*, ed. 4, Oxford 2002, s. 1–11). Dla historii prawa szkockiego zob. J.W. Cairns, *Historical Introduction*, [w:] HPLS, vol. 1, Oxford 2000, s. 15.

wszystkim w północnowłoskich uczelniach⁴. Stamtąd wiedza o prawie rzymskim, jak również metody jego badania, poczęły rozprzestrzeniać się na obszar całej Europy. Podobnie jednak jak nadużyciem jest stawianie wyraźnej cezury między prawem anglosaskim a prawem powstającym w Anglii po 1066 roku, tak samo nieuprawnione jest twierdzenie, iż odkrycie Digestów zapoczątkowało studia nad prawem w okresie średniowiecza. Prawo rzymskie istniało w świadomości średniowiecznych prawników od samego początku trwania tego okresu historycznego⁵. Wydaje się wprawdzie, iż owi mediewistyczni juryści bardzo często nie umieli dostrzec rzymskich korzeni tekstów, na których pracowali, a nawet nie rozumieli w pełni czytanych przez siebie treści, to jednak fakt obecności chociażby encyklopedycznego dzieła Izydora z Sewilli – *Etymologiarum sive Originum* – którego rozdział piąty dotyczy zwulgaryzowanego prawa rzymskiego, jest najlepszym dowodem ciągłości myśli prawnej starożytnych.

Prawo rzymskie pojawiło się na Wyspach Brytyjskich już w I w., gdy stały się one w roku 43 częścią Cesarstwa Rzymskiego. W przekonaniu wielu historyków Brytania była prowincją drugorzędą. Pozostając na uboczu, szarpana wewnętrznymi, jak i granicznymi konfliktami zbrojnymi, nie miała stanowić silnego ośrodka cywilizacji rzymskiej. Coraz częściej jednak taki obraz Brytanii poddawany jest rewizji. Interpretacja licznych znalezisk archeologicznych udowadnia bowiem wysoki standard życia społecznego i kulturalnego mieszkańców prowincji. Tym samym dzieje rzymskiej Brytanii zaczynają powoli jawić się w znacznie jaśniejszych barwach niż na podstawie dotychczasowych badań. Brytania przestaje być zmilitaryzowaną nadgraniczną prowincją, a coraz częściej staje się ważnym obszarem oddziaływania rzymskiej kultury. Taki „unowocześniony” obraz starożytnych Wysp Brytyjskich zdają się potwierdzać również znaleziska prawniczych źródeł

⁴ P. Stein, *Roman Law in European History*, Cambridge 1999, s. 43–45.

⁵ *Ibidem*, s. 38–43.

epigraficznych⁶. Ich liczba nie jest wprawdzie duża, jednak już teraz wystarczająca, aby móc powiedzieć, że rzymskie ustawodawstwo nie stanowiło w Brytanii „martwej litery prawa”. Obok niewielkiej grupy tekstów prawnych zachowanych w Kodeksie Teodozjańskim⁷ oraz Digestach⁸, najważniejszymi dziś źródłami zaświadczającymi o rozbudowanej praktyce prawa prowincjonalnego są coraz liczniej odnajdywane źródła dokumentowe.

Dzięki tej ostatniej grupie możliwa jest rekonstrukcja niektórych przynajmniej relacji życia codziennego rzymskiej Brytanii. Z jednej strony woskowe tabliczki dostarczają przykładów dokonywania czynności prawnych – zawierania umów, sporządzania testamentów, z drugiej natomiast pozwalają obserwować działalność sądów prowincjonalnych.

Wraz z wycofaniem się Rzymian z Brytanii w początkach V w., instytucje prawa rzymskiego zaczęły stopniowo zanikać, lecz ich oddziaływanie można dostrzec w prawach zwyczajowych lokalnej społeczności rzymsko-celtyckiej. Ustępując pod naporem anglosaskim, ludy te coraz bardziej kierowały się ku zachodowi Wyspy. To właśnie w prawach późniejszych

⁶ Na temat obecności prawa rzymskiego w rzymskiej Brytanii por. E. Birley, *Law in Roman Britain*, [w:] *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II.13, Berlin–New York 1980, s. 609–625; D.A. Thomas, *Origins of the Common Law. Part 1: The Disappearance of Roman Law from Dark Age Britain*, Brigham Young University Law Review 1984, s. 563–598; Ł.J. Korporowicz, *Działalność ‘legati iuridici’ w rzymskiej Brytanii*, SPE 82 (2010), s. 69–80; idem, *Nieskuteczność prowincjonalnego wymiaru sprawiedliwości na przykładzie rzymskiej Brytanii*, [w:] K. Amielańczyk, A. Dębiński, D. Słapek, *Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego w prawie rzymskim*, Lublin 2010, s. 129–137; idem, *Roman Law in Roman Britain. An Introductory Survey*, JLH 33/2 (2012), s. 133–150; idem, *Buying a Slave in Roman Britain. The Evidence from the Tabulae*, *Revue Internationale des Droits de l’Antiquite* 58 (2011), s. 211–224 oraz idem, *Roman Tax Law in Roman Britain*, *Revue Internationale des Droits de l’Antiquite* 61 (2014), s. 229–251.

⁷ C.Th. 9, 36, 1; C.Th. 11, 7, 2.

⁸ D. 12, 1, 40; D. 28, 3, 6, 7; D. 28, 6, 2, 4; D. 29, 1, 34, pr.; D. 36, 1, 48; D. 49, 15, 6.

średniowiecznych Walijszyków odnaleźć można stosunkowo dużo zachowanych śladów rzymskich rozwiązań prawnych⁹.

Nowo przybyłe na Wyspy ludy germańskie posługiwały się własnymi prawami zwyczajowymi. Wraz jednak z dotarciem pod koniec VI w. misjonarzy z Rzymu, kolejni władcy królestw anglosaskich zaczęli przyjmować chrześcijaństwo, a wraz z nim także jego kulturę prawną, mocno osadzoną na dorobku tradycji romanistycznej¹⁰.

Obecność prawa rzymskiego na Wyspach Brytyjskich w okresie między przyjęciem chrztu przez króla Kentu Æthelberhta (ok. 600 roku) a podbojem normańskim nie budzi wątpliwości. Jej intensywność podlegała jednak zmianom. Często przywoływanym dowodem przemawiającym za znajomością prawa Rzymian przez Anglosasów ma być fragment pochodzący z dzieła napisanego na przełomie VII i VIII w. przez św. Bedę Czcigodnego, w którym mnich stwierdził, iż prawa króla Æthelberhta zostały sporządzone *iuxta exempla Romanorum*¹¹. Sformułowanie to nie oznacza wprawdzie, iż konkretne regulacje prawne zostały recypowane wprost z prawa rzymskiego, lecz wskazuje, że idea spisania prawa wprowadziła królestwo Æthelberhta do grona rozwiniętych królestw wczesnośredniowiecznego *barbaricum*¹².

⁹ O procesie kontynuacji rzymskich wzorców prawnych i ich przechowaniu w tradycji walijskiej zob. np. T.G. Watkin, *The Death and Later Life of Legal Symbols. Welsh Legal Symbols after the Union with England*, [w:] R. Schulze (Hrsg.), *Symbolische Kommunikation vor Gericht in der Frühen Neuzeit*, Berlin 2006, s. 214–215 oraz idem, *Saints, Seaways and Dispute Settlements*, [w:] W.M. Gordon, T.D. Fergus (eds.), *Legal History in the Making. Proceedings of the Ninth British Legal History Conference Glasgow 1989*, London 1991, s. 5–8.

¹⁰ Szeroko na temat prawa rzymskiego w anglosaskiej Anglii zob. J.F. Winkler, *Roman Law in Anglo-Saxon England*, JLH 13/2 (1992), s. 101–127.

¹¹ Beda, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, 2, 5.

¹² Por. także P. Wormald, *The First Code of English Law*, Canterbury 2005, s. 16–17; B. Griffith, *Early English Law. An Introduction*, Norfolk 2006, s. 32.

Nauka nie dysponuje dziś jednoznacznymi przekazami odnośnie do praktyki prawa okresu anglosaskiego i ewentualnego wykorzystania w niej prawa rzymskiego. Z pewnością wpływ poszczególnych instytucji prawa rzymskiego na germańskie zwyczaje był ograniczony, lecz trudno dziś zgodzić się z opiniami dawniejszych autorów, którzy bądź w ogóle odmawiali prawu rzymskiemu bycia źródłem inspirującym rozwój praw anglosaskich, bądź dostrzegali tylko pojedyncze przypadki takiego wpływu. Dotychczasowe badania pozwalają wskazać kilka obszarów oddziaływania prawa rzymskiego na prawo anglosaskie. Percy H. Winfield, opierając się raczej na domysłach niż na szczegółowych badaniach naukowych, wskazał jednak już w latach dwudziestych ubiegłego wieku trzy sfery działania *ius Romanum* we wczesnym średniowieczu – prawo własności¹³, prawo spadkowe oraz prawo procesowe¹⁴. W większości przypadków poszczególne zapożyczenia kreowane były przez ośrodki władzy i nie były związane z praktyką sądów jako taką. Być może wyjątek stanowią tu wyroki sądowe ferowane przez monarchów wspieranych przez duchowieństwo oraz doradców świeckich w trakcie obrad zgromadzeń możnowładców (*witengamot*)¹⁵. Istotny wydaje się być tu szczególnie wpływ duchowieństwa na kształ-

¹³ Zasadnicza dyskusja (w tym też związana z rzymskimi korzeniami) dotyczyła instytucji *bookland* i *folkland*, czyli dwóch form władztwa nad nieruchomościami, jakie znane były rozwiniętemu prawu anglosaskiemu. Trwa ona z przerwami od końca lat 90. XIX stulecia. Zestawienie argumentów przedstawia A.G. Kennedy, *Disputes about bocland: the forum for their adjudication*, Anglo-Saxon England 14 (1985), s. 175–196.

¹⁴ P.H. Winfield, *The Chief Sources of English Legal History*, Cambridge, MA, 1925, s. 55 (reprint z 2000). Por. także komentarz do opinii P.H. Winfielda: E.D. Re, *The Roman Contribution to the Common Law*, Fordham Law Review 29 (1961), s. 457–458. Pierwszym autorem, który podjął się systematyki oddziaływań prawa rzymskiego na prawo anglosaskie, był wprawdzie H.C. Coote w swojej pracy zatytułowanej *A Neglected Fact in English History*, London 1864, ale jego sugestie poddane zostały już wkrótce krytyce m.in. przez T.E. Scrutтона, *The Influence of the Roman Law on the Law of England*, Cambridge 1885, s. 13.

¹⁵ W. Senior, *Roman Law in England before Vacarius*, LQR 46 (1930), s. 196.

towanie się anglosaskiej procedury sądowej. John F. Winkler wskazuje, iż Anglosasi, za przykładem Rzymian, zezwalali, aby protokoły sądowe (*placita*) sporządzała strona wygrana¹⁶.

1.2. Prawo rzymskie w okresie narodzin *common law*

Upadek państwa anglosaskiego nastąpił w roku 1066 wraz ze zwycięstwem Williama Zdobywcy pod Hastings¹⁷. Wydarzenie to otworzyło nowy etap w dziejach Anglii, zakończony ostatecznie powstaniem tamtejszej państwowości w oparciu o kontynentalne wzorce przywiezione z Normandii. Efektem tych przemian było wykształcenie się zrębów państwa, które dało początek współcześnie istniejącemu Zjednoczonemu Królestwu Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej. W sferze prawa wydarzenia roku 1066 nie przyniosły natychmiastowych zmian. Pośrednio jednak zapoczątkowały przeobrażenia, które sto lat później doprowadzić miały do powstania *common law* – endemicznego tworu wyspiarskiej tradycji prawnej¹⁸.

William, pragnąc potwierdzić swoje prawa do korony i okiełznać buntujących się poddanych, ogłosił kontynuację obowiązywania dotychczasowych zwyczajów anglosaskich. Normañskie prawo zwyczajowe nie miało być recypowane w Anglii¹⁹. Dzięki tej decyzji król potwierdził swoje pokojo-

¹⁶ J.F. Winkler, *Roman...*, s. 108.

¹⁷ W pracy imię monarchy podawane jest w formie angielskojęzycznej. Posługiwanie się w polskiej historiografii imieniem Wilhelm związane jest z przejściem tej manieri od naukowców niemieckich.

¹⁸ Na temat okresu kształtowania się *common law* zob. J.H. Baker, *An Introduction...*, s. 12–33.

¹⁹ Prawo normańskie było prawem zwyczajowym, na które prawo rzymskie wywarło niewielki wpływ. Tym samym nie mogło ono stanowić „pomostu” na drodze recepcji rzymskich instytucji prawnych w Anglii, por. T.F.T. Plucknett, *The Relations Between Roman Law and English Common Law Down to the Sixteenth Century: A General Survey*, University of Toronto Law Journal 3 (1939–1940), s. 28–29. Dopiero z czasem prawo